

սը կը կարօտի բացատրութեան: Եթէ ձեր եղբոր երջանկութիւնը ձեզ կը տխրեցնէ, մի՛ հարամարհէք զուք ձեզ, երկար փնտռելու հարկ չկայ գտնելու համար ձեր անձին իսկ մէջ բան մը որ չի տխրիր: Եւ եթէ չի փնտռէք, հոգ չէ, կայ անպայման բան մը որ չէ տխրած:

Աստուծոյ մասին չխորհողներն ալ խորհողներուն պէս տէր են ճշմարտութեան որ, այս պարագային, սեմէն քիչ մը հեռու կը գտնուի. և այդքան: Ղեկներէն հասարակ կեանքին մէջ իսկ, կ'ըսէ Թընան, Աստուծոյ համար կատարուածին բաժինը մեծ է: Ամենէն ստորին մարդը կը սիրէ աւելի արդար ըլլալ քան անկարգար: ամէնքս կը պաշտենք, կ'աղօթենք՝ օրական շատ անգամներ, անգիտակցաբար: Եւ կը զարմանաք երբ դիպուած մը մեզ կը յայտնէ յանկարծ կարեւորութիւնը աստուածային այդ բաժնիին: Մեր շուրջ, իրենց բովանդակ գոյութեան ընթացքին գեղեցիկ ոչինչ տեսած, հազարաւոր խիղճներ կան՝ որոնք կ'երթնան կեն մուկի մէջ. կարծես ամէն ինչ մեռած ըլլայ. ոչ ոք ուշադրութիւն կը դարձնէ: Յետոյ, օր մը, պարզ խօսք մը, յեղակարծ լուսութիւն մը, պարզ արցունք մը գեղեցկութեան աղբիւրներէն ծորող, մեզ կը սորվեցնէ որ անոնք գտած են բարձրացնելու միջոցը, իրենց հոգիին մթութեանը մէջ, իստալ մը բիւր անգամ աւելի գեղակերտ քան գեղեցկագոյն բաները զորս լսած և տեսած ըլլան: Շուքի և լուսութեան ո՛վ վեհ ու տեղոյն իտէալներ, զուք մանաւանդ կը կենդանացնէք ժպտող հրեշտակներուն և ուղի՜ր կը բարձրանաք Աստուծոյ: Ո՛ր անհամար հրեշտակներուն, թշուառ սենեակներուն, թերեւս բաններուն մէջ, այս պահուն, ձեզ չեն սնուցաներ մարդիկ արցունքով, զտագոյն արիւնով հէզ հոգիի մը որ երբեք չէ ժպտեր. ինչպէս մեղուները, այն ատեն իսկ երբ ծաղիկներն ամէն թռչներ են իրենց շուրջ, կը անտուցանեն տակաւին՝ անոր որ իրենց թագուհին պիտի ըլլայ, մեղր մը բիւրապատիկ աւելի թանկ քան այն՝ որ կու տան հանապազօրեայ կեանքի իրենց քոյրերուն... Մեզմէ ո՞վ չէ հանդիպեր, մէկէ աւելի անգամներ, կեանքին ընթացքին, լքուած հոգիի մը՝ որ սակայն չէ կորսնցուցած դիեցնելու

ԿՐՈՆԱԳԱՏՄԱԿԱՆ

Ն Ա Ր Ե Կ Ը

ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Գ Ի Բ Ի Գ Ը

Նարեկացիի գործերուն մէջ ամէնէն նշանաւորը աղօթամատեանն է, հռչակաւոր Նարեկը, որ Նարեկացիի կեանքին վերջալուսային բացալուսուածն է: Նարեկացիէն մեզի հասած միւս երկերը, զանաւոր, ճաղեր, Գեղարդներ և մեկնութիւնք, բացի ողբերգութենէն և քանի մը տաղերէն, նիւթով և ձեռով տարբերութիւն չունին ժամանակի նման սեռերէն: Ժիշտ է թէ իր մեկնողական և ներբողական գրութիւններուն մէջ, որով չափով կը զգացուի բանաստեղծական շունչ և քնարարան գեղուժ ու թափ, բայց անոնք կը միան պարտադիր նման նիւթերու մշակման եղանակին:

Նարեկը կը բաղկանայ 95 աղօթքներէ, որոնք երբեմն հաւատոյ հանգանակի, յաճախ խորհրդածութեան և երբեմն ալ խրատի նկարագիրներ կը ստանան, կոտորելով սակայն միշտ դասական կաղապար, ընկալելով ձեւերը, դառնալու համար շեշտօրէն անձնական վկայութիւն: Հակառակ ասոր սակայն, անոնք բոլորին ամէնէն ուշադրաւ և հասարակաց յատկանիշներէն մին է նիւթի, շարժառիթի և տեսակէտի նոյն

քաջութիւնը, այդպէս, խաւարին մէջ, աւելի երկնային, աւելի անապատական խորհուրդ մը քան ամէն այն խորհուրդները զորոս այնքան ուրիշներ առիթն ունեցեր են ընտրելու լոյսին մէջ: Հոս, դարձեալ, Աստուծոյ սիրական ստորուկն է պարզութիւնը. և բաւական է թերեւս որ քանի մը իմաստուններ չանգիտանան կատարուելիքն որպէսզի մնացեալները գործեն այնպէս իբր թէ գիտէին հաւասարապէս...

Քրգմ. ՊԱՐԳԵՆԻ

Երուսաղեմ

M. MAETERLINK

(Le Trésor des Humbles)

նութիւնը, այնքան որ ընթերցողը եթէ նկատի չուենայ արտայայտման զանազա- նութիւնը և ոճի ելեւէջը, կրնայ գան- գատել տիրող միօրինակութենէն:

Նարեկացին իր հետաքրքրութեան եւ խորհրդածութեան արժանի մէկ բան ունի, ասորիկ հոգիին փրկութիւնն է, զոր պէտք է ապահովել զղջումով և ապաշխարու- թեամբ: Ինչ նիւթով և տրամադրութեամբ ալ սկսի, իր զրիչը անդիմադրելիօրէն կը հակի դէպի զղջում, կողմնացոյցի ասեղին պէս, որ կարգ չտա տառնուձեւերէն վերջ կը դառնայ դէպի հիւսիս:

Յետոյ անիկա գիրքին սկիզբէն մինչև վերջը կը տառապի ծրագրի մը պակասէն, յատկանշի մը որ յատուկ է առաւել կամ նուազ չափով բոլոր հին նման գրողնե- ռուն: Նիւթը չի նորոգուիր, իսկ աղօթք- ները կը շարունակուին առանց որոշ ըստո- րաբաժանումի և կարգի: Նարեկի մէջ ա- մէն ինչ ցերեցեղանք է կարծես և ոչինչ ծրագրուած: Գլուխ առ գլուխ իրարու կը հետեւին նոյն հանդիսաւոր վերտառութիւն- ներով «Վերստին յաւելուած, կրկին հե- ծութեան նորին հսկողի առ նոյն աղբրս մաղթանաց բանի: Ի խորոց սրտի խօսք ընդ Աստուծոյ»: Նոյնպէս գիտակցաբար, կարծես ներքին ոյժէ մը մղուած, Նարե- կացին օրէ օր իր շարադրած այս մաղ- թանքներուն վրայ հատ մըն ալ կ'աւելցը- նէ, նախորդ օրուան թախանձագին, արտա- սուաթոր հեծութիւնը կը կրկնէ, և Աս- տուծոյ դուռը ամի կ'առնէ Անոր հետ սիրտ սրտի խօսելու համար: Այսպէս միակ նը- պատակի մը և իղծի մը բռնութեան յանձ- նուած մէկը, շատ բնական է չխորհի այն դասաւորութեանը՝ որոնք անհրաժեշտօրէն կը պահանջուին:

Հակառակ ասոր սակայն, իր մտքին իշխող գաղափարը, մտասեւեռումը, կը ստեղծէ ձեւերու, բացատրութիւններու խելայեղ այլադանութիւն մը: Արագ ըն- թերցողի համար ելեւէջը, նուազը և ներ- չընչումը ու մոնչող ոգին, կ'առնէքնն ու կը զահաւիտեն գինքը, իսկ եթէ մէկը մը- տադրութեամբ վերծանէ, միաթարութիւն միայն կ'ունենայ իմաստին ճոխ և ստուե- րտ ծոցը մխրճուելու:

Նարեկացին հաւատքի զարուն մարդն է, և հետեւաբար իր միտքը միշտ թարմ

ու բեղուն է աղեղի մը պէս պրկուած: Ան Աստուծոյ հետ կը խօսի դէմ առ դէմ, ծուկն ծունկի, ինչպէս կ'ըսէին հինքերը:

Նարեկացին բանաստեղծական հզօր խառնուածք մըն է, հրայրքոտ, ջղուտ, խիզախ և թափանցող երևակայութիւն մը՝ որ կեանք և կերպարանք կուտայ իր մը- տածօւժներուն: Հմուտ, գիտուն և աստ- ուածաբան, բայց այդ մասին չի խօսիր, զինք տիրապետող գաղափարը հոգիի և մեղքի արիւնտ կոծին է և վերջնական փրկութիւնը, որ իր զրչին ներքեւ և բո- ցավառ երեւակայութեանը մէջ կը հալի, կը տարբաւուծուի, և անկէ բիրեղացած արդիւնքին մէջ կը տեսնուին բնութենէն փոխ առնուած գոյներն ու միտքերը, Ս. Կրքի հայթայթած ոսկեղնիկ դասերն ու նմանաբանութիւնները և լաւ մարտուած աստուածաբանութեան մը անստիճաք վը- ճիւնները: Նարեկացին չի ստորաբաժնե- րութիւն, բայց իր տեսնէ զայն իր բազմա- զան տարրերուն մէջ:

Նարեկացիի վարդապետութիւնը իր պատկանած եկեղեցիին վարդապետութիւնն է: Աստուծոյ գոյութիւնը իրեն համար ա- ներկբայելի և հմայիչ, կենսական ճշմար- տութիւն մըն է, և աղօթքը՝ ներքին հարկ մը: Իր աղօթքը առ Աստուած ուղղուած իղձամը չէ, այլ հոգեպէս շօշափելի անձ- նաւորութեան մը հետ զրական խօսակցու- թիւն մը: Անոր համար իր աղօթքները խօսք ընդ Աստուծոյն և ո՛չ ցեօսք առ Աստ- ուածն: Աստուծոյ տուած իր մակդիրնե- ռէն կարելի է շինել իր յղացքը Գերազոյն- նին մասին: Տուիչ պարգեւաց, ինճաբուն բարի, անքնն, անխել, անիմամալի, անհա- ուելի, անգննելի, անօժեպփելի, անցաման- դաղ գիտութիւն, անեկեւան օնտութիւն, անսկիզբ, անսունեւ ծագումն, նամարթօ եականութիւն, եւ այլն: Ու տակաւին ծած- կոյթ ցանկալի, արփիացնող ցօղ, կրկնա- ձիւր առողջութիւն, անմախանձ պատիւ, ա- ներեւոյթ Եւաղի, եւ այլն:

Լեզուն՝ յորդ է և ճոխ: Գալով իր ո- ճին, Նարեկացին, ինչպէս կ'երեւի, գի- տակցօրէն հետապնդած է ոճի մոգական գաղտնիքը: Անիկա հետեւակ մաքրապաշտ մը չէ որ կը գոհանայ վերադարձելով հին վարպետները: Իր շեղումը դէպի Ժողովուրդ- զային լեզուի մշտաբուխ աղբիւրը՝ ուրիշ

առաւելութիւն, Ոճը երանգաւոր և ճոխ, բայց նուազ յղկուած է և կատարեալ: Պատճառը իր խորթնութիւններուն ու մըթութեան, զուցէ իր խորհուրդներու անկառավարելի բազմութիւնը, ներշնչումի անզուսպ խռուումը, զգացցունքներու ըզզլլիսներ, չնեք փութեր, սակայն ոչ ոք կանգ կ'առնէ դիտելու ասոնք, իր անմիախոհ արշաւին մէջ և բռնակալ գեղեցկութեան թափին տակ:

Նիւթը. Դիրքը լաւ կարենալ ընդգրկելու համար՝ անհրաժեշտ է ճանչնալ զայն լեցնող անձեռն ու աշխարհները: Աստուածութիւն, ամէնէն շատ յաճախուած անունը ազօթա՝ մատենային, Նարեկացիին համար իմացական յղացք մը և բնազանցական վերացում մը ըլլալէ հետէ է և գրեթէ միշտ իրական, գրեթէ շօշափելի, տեսանելի ըզզայնութիւն մը, արտայայտութիւն մըն է, վերադարձներու անհուն տարափող և պատկերներու անսպառ տորմիղով որակուած, ճշտուած և մօտեցուած մեր մեղքերուն և ցաւերուն: Ս. Գրքին բոլոր դրուագները Անոր փառքին համար, տողի մը, աւելի յաճախ, պարզ ածականի մը կը վերածուին: Երկրքին և երկրին բոլոր զօրութիւնները շարժումի կը հանուին անոր ոյժ պարզեւլու: Եւ մարդոց հոգիին բոլոր ալքերը «կարօտագրուին» անոր սրբազան սարսուռը հիւրընկալելու համար:

Անհասանելի այդ բարձրութեան և թըզուկ, տիղմ ու փոշի մարդուն զէմ: առ զէմ: գալը, գրքին կու տայ անկարելի եղբւրականութիւն մը, որ գերազանցապէս մարդկային և յուզիչ կ'ընէ իր Աստուծոյն հետ ի խորոց սրտի եղած այս խօսակցութիւնը: Աստուածամօր նուիրուած է ամբողջ գլուխ մը Նարեկի, ինչպէս Նաեւ գրքին մէջ ուրիշ տեղեր անոր միջամտութիւնը և բարեխօսութիւնը կը հայցուի: Նարեկացին կը մօտենայ Աստուածամօր շարականներու մէջ Ս. Կոյսին եղած տարփողանքի լեզուով և պատկերներով:

Այդ անանութիւնները, մեծաւ մասամբ, իմացական ծագում ունին: Բայց Նարեկացիին մօտ իմացականութիւնը գոժաւոր է զատուի զգայնութիւնէն: Կրօնական բարձրագոյն յղացքները իր մօտ կը վերածուին գրեթէ Նիւթական զգայնութեան:

Երկնայինները. — Նարեկացին հակա-

ռակ իր անգնային երեւակայութեան, համեմատաբար քիչ կը խօսի միջնորդ ու պահապան այս էակներու մասին: Գրքէն միայն գլուխ մը բացառաբար նուիրած է անոնց: Մինչդեռ արեւմտեան ազգերու գրականութեանց մէջ՝ երկնային այս զօրքերը կարեւոր դեր ու ծաւալ ունին, Տալմթե, Թաւո, Միլտոն, Միսթրինքը այնքան ուշադրութեամբ կը վերաբերին անոնց հետ որքան ռատորանկայաններուն:

Աստուծոյ եւ իր բանակները. — Երկնայիններու հետ կարճաճօտ՝ Նարեկացին ջարհն ու անոր ուժերուն կ'ընծայէ մասնաւոր ու զարմանալի կարեւորութիւն: Անշուշտ Տանթէի գծած գծաթախ գեղեցկութեամբ Նշանաւոր տիպարը չէ անոր սատանան: Նարեկացիին, վերացեալ ըմբռնում մըն է, զուտ աստուածաշնչական: Հակառակ ասոր սակայն անոր բանականութիւնը ոյժ չէ անդիմադրելի է և ամէնուրեք: Անպատականի մտայնութեամբ կը բազմապատկուին ճշնաւորներու առ աչօք տեսիլները, փորձութիւնները, զգայախաբութիւնները ստեղծելով ճշնում մը գրքին մէջ, որ դիւրին չի փարատիր հակառակ լոյսին հօր ներազդեցութեանը:

Նարեկացիին և այս շար ուժերուն յարաբերութիւնը գրքին մէջ, կը ստեղծեն մօայլ բայց ամէնէն գեղեցիկ ու սրտառուչ էջերը, վասն զի ան մասնաւոր հաճոյքը ունի այդ պայծառ փնտելու, պատմելու, երեւակայելու նոյնիսկ:

Մտադր. — Նարեկացիին համար մարդը ըմբռնում մըն է: Անոր համար մարդկութիւնը գերագոյն տիտղոս մըն է, որ խնայուեցաւ նոյնիսկ երկնայիններուն: Եւ որուն յօժարեցաւ սակայն հաղորդուիլ Աստուածածինը, իր երկրորդ զէմքով: Իր բոլոր մեղքերով և անկուսներով մտադ կուշումը նախընտրելի է հրեշտակներէն, որոնք իրր յօրինում ալ վար կը մնան, քանի որ անոնցմէ առնուած է libre arbitre կարողութիւնը:

Մեղաւոր. — Բայց խորապէս վճռական կնիքով մը գծուած է մեղաւորին ըմբռնումը: Դիրքը անոր վրայ կը կրթի: Արդէն վերնագիրն է «Ողբ ապաշխարողի» բարացուցական բացատրութիւնը:

Նարեկացին իր տաղանդին անորակելի մեծութիւնը փորձած ու փորձած է այս

մտապատկերը աւելի հզօր՝ աւելի թելադրող և կատարեալ ընկուռ համար։ Օգտագործած է եկեղեցական մատենագրութեան բոլոր աստվածները՝ որոնք մեղքը կը տարազեն, և անոնց վրայ աւելցուցած նորերը, որոնք իրենց յանդգնութեանը մէջ բարձնաքի նոր ստեղծեր կը շարժեն։

Մեղաւորը ամէնէն ընդհանուր տիպարն է գրքին։ Ձկայ գլուխ մը ուր անկա մուտ գտած չըլլայ, ու նոյնպէս էջ մը՝ ուր անկա տիրապետող չգտանայ։ Անկէ կը մեկնի գրեթէ միշտ, իր լացն ու կոծը, ճննճներումը տրամադրելու համար աստուածեան մաքրութեան։ Եւ կիրքերու անհուն սանդուխտ մըն է որ զինքը կ'առաջնորդէ դէպի տեսիլքին հզօր հըրապոյր։

Նոյն իսկ երբ ինք երկինքը կ'երեւակայէ, տարօրինակ է որ մեղքերը սեւ ծանրոցներու նման կախուին իր մտքին թեւերէն։ Մեղքը նմանցուած է ծովին, մեր սրբազան մատենագրութեան այնքան արտօրած ծովը։

Արդարեւ տգիտն է, չունի մեղաւորի զրական տիպարին մասնայատկութիւնները։ Նարեկացիին մեղաւորը մեղքին հոծ իրապաշտուեալմբը զօրացած խորհրդանշան մըն է, մինչդեռ անոր հակապատկեր՝ արդարեւ տարատարութիւն մըն է, և չունի միսթիքներու մօտ պատկերացուած երանաւէտ տիպարին քաղցրութիւնը, ողողուած երազին ճառագայթումովը։

Ապաշխարանք. — Նարեկացիին համար այս վիճակը անհուն ողբ մըն է, սակայն քաղցրացող միշտ յոյսին թեւովը։ Ամէն վայրկեան ներկայ է անոր միտքին մէջ հիմնական սոս քաղաքարը թէ՛ որքան ալ մեծ ըլլայ մեր մեղքերուն ալիքը, միշտ աւելի մեծ է Աստուծոյ սիրոյն ապաւնջը։ Յոյսին առասանը կախուած է ամէնուրեք մեղքի ճաթաններուն։

Նարեկացիին զիտէ թէ անկեալ էակը մասնիկն է գերազոյնին, և իր պարտքն է ըսել թէ աղտոտած, մեղքերով սեւցած այդ աստուածային գիծը ինչպէս պէտք է վերածել իր նախկին մաքրութեան։ Զինուած այս փորձակցութեամբ, անիկա անգուշար իր հոգիին ու մարմնին մերկութեանը վրայ կը շաչէ զգլուսին կրակ մորակները։ Մինչեւ որ հալի աղտը, և մարդը կարենայ

վերագառնալ անհուն աղբիւրին, որ Աստուծոյ շունչն է։

Արքայութիւնը. — Այս պատկերը ըլլալով հանդերձ Նարեկացիին մէջ աստուածային մտապատկերացումը, որ միսթիք վիճակի գերազանց ստորագրութիւնն է, չունի ժխտական տեսիլներու կենդանութիւնը, իր սատանան աւելի հզօր է և գեղեցիկ քան հրեշտակը, և իր գոթիքը աւելի ահաւոր և լուսատեսուած քան արքայութիւնը։ Անիկա մեղի չի բերեր այն անհուն պայծառութիւնները, այն հալուող ու չը սպառող անուշութիւնները, որոնք օտար միստիքներու երեակայութեանց մէջ այնքան գեղեցիկութեամբ երազը նկարագրելու համար, որոնք մեր մարմնի հողին մէջ աստուածային կրակին անհուն բիւրեղացումները կը ցրցեն, զայն վերածելու բռնկած ջանքերու, որոնք թեւ բանային անոր գանդիցին շուրջը, վառելու և չհասնելու անճառ հակասաբարով։

Եկեղեցիք, Նարեկացիի մտքին մէջ մանրանկարն է երկինքի արքայութեան։ Աւելին ինչ որ հեղինակը գիտէ Հին և Նոր Կտակարաններէն և այլաբանական էջերէն, աստուածաբանութիւնէն, քով քովի կը բերէ ի պատկերացումն ու պաշտպանութիւնը անոր, որ յաճախ կը զգեստաւորուի խորհրդանշանական վերադասներով։ Անոր համար կ'աղօթէ, ինչպէս պիտի աղօթէր ապրող, մարդկային փորձութեանց հեղեղին մէջ ձգուած մարդու մը համար։

Սուրբերը, Նարեկացիի համար հազիւ թէ առանձին անձնաւորութիւններ ըլլան, այլ կէտեր՝ ձգուած մայրութեան ճամբաներուն, որոնց կը կառչի պահ մը յոգնուած թիւն առնելու համար կարծես։ Մարդարէներ, առաքելներ, հայրապետներ, և ամէնէն գերազանցը Աստուածամայրը։ Նարեկացիին հսկայ երեակայութիւնը կարծես կանգ առնել չի սիրեր այդ սրտառուէ էակներուն բանաստեղծութեանը վրայ, մեղքի ծովէն ազատուած, առաքինութեանց այդ բխումներուն քովիկը։ Թերեւս իր տեական վաղըր գէպի անոնց պետը, դէպի գերազոյն սրբութիւնը, պատճառ ըլլայ որպէսզի անտեսուին անոնք իր անապարանքէն։

Երազ տեսութեան մը մէջ քով քովի բերել է վերջ գիրքը լեցնող անձերն ու աշխարհները, մտնենք հատորի խորքի քննու-

թեան: Այս ծանր և աննուաճ գործին սկսելէ առաջ՝ աւելորդ չըլլար թերեւս ըսել թէ արտակարգ անձնաորութիւն մըն է Նարեկին հեղինակը: Կարելի չէ անոր մօտենալ առօրեական կերպերով: Իր մեղքերուն առջև, որոնց ցուցադրումը տրտուս հաճոյք կ'առնէ իրեն, պահ մը կը տարուինք խորհելու կերքերու փոթորիկէն ձեռնուած դասական տիպարին, բայց իրականութիւնը տարբեր է բոլորովին: Բարոյական անձնաւորութիւն մըն է Նարեկացին: Անշուշտ դժուար է ըսել թէ մեղքը երգողները անմեղեհոր են թէ մեղաւորներ առհասարակ, բայց կարելի է հանդիպել կեանքի ճամբաներով տարեկարգի հոգիին: Ոչ մէկ կ'ըմակ կը բաւէ սեւեռելու համար այս ամենի աղօթողին ընդհանուր գիմագծութիւնը: Բանաստեղծը ամբողջովին լուծուած է մեղաւորի գիմակին տակ: Դիրքին է անշուշտ այդ թափանցիկ քողին տակէն հետեւի մտաւոր յուզումներու, սարսուռներու, բայց զժուար է անոնց տակ չօշափել անմիջական, քան փոխարինելի իրականութիւնը, որ մեղքին ինչպէս հաճոյքին վրայ կ'իյնայ ու զանոնք կը բեւեռէ: Ամբողջ մարդկութիւնը փոխարինելու այս կեցուածքը մեծ ցուցած է Նարեկի տարողութիւնը, բայց որոշ չափով այլալայւած անոր հոգեբանական խորութիւնն ու ճշտութիւնը:

Յետոյ պէտք է մոռնալ որ գիրքը գրուած է վանականներու խնդրանքով, և ասիկա աւելի պատճառ մը որ Նարեկացին շեմեռած մտադրութիւններու զոգիւ մըն է թափ մը վերադառնալով ըլլալ, իր ստածութիւնն ու յուզումները առարկայական ընելու հասկնալի ճիգով: Սակայն միւս կողմէն Նարեկացիի հոգին լեցուն է անհատնում և աննուազելի վիշտով: Այդ վիշտը անամոթ է, վասնզի արտաքին պարագաներէն չէ պատճառուած, այլ ծնունդ իր ներքին գիտակցութեան, Նարեկացիի տիպարը Բերստու է, և անոր չկարենալ նմանելու, հասնելու մտածուած զինք կ'ընէ տրտուս: Նիցշէի գերմարդը հեղինակը հանցք իր հոգեկան հաւատարակչութենէն և զարձուց լուսկեաց, Միջին դարու մարդուն գերմարդը Բերստու է, և Նարեկացին այդ գերմարդուն է որ կը ձգտի, Նարեկը արտայայտութիւնն է այդ ողբերգական բայց մարդկային ճիգին:

(4)

ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ՄԱՀՈՒԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

(Դուի, Ը. 48-57)

Մահուան հանգէպ մեր վերաբերմունքը կախում ունի կեանքի մասին մեր կազմած ըմբռնումէն:

Անոնց համար, որոնք կեանքը կը նկատեն ո՛չ վիշտ և ո՛չ հաճոյք. այլ լուրջ պարտականութիւն մը, զոր կոչուած ենք պատուով կատարել, գեղեցիկ օրուան մը երեկոն է միայն մահը, որ, այս պատճառաւ, ոչինչ ունի իր մէջ անաւոր, խաղաղութիւնն ըլլալով ինքնին:

Ի զուր է որ ըսուած է թէ «մահուան շնորհիւ է որ բարոյականը մտած է կեանքին մէջ»: Ինչպէս ռազմիկը ա՛յնքան աւելի քաջութեամբ կը վազէ դէպի կռուոյ դաշտը, որքան աւելի խոր և անկեղծ է զինքը հոն մղող արգոյր դատի մը նկատմամբ իր համոզումը, նոյնպէս մարդիկ աւելի խելագար կը գիմագծուեն կեանքի յեղաշրջութիւններուն, երբ առողջ ու պայծառ է իրենց մէջ ձգտումը դէպի ազնիւ վախճան մը, որ խաղաղութիւնն է հոգեւոր, կեանքն իսկ է արդէն՝ ճշմարիտ կեանքը, մարդկային գիտակցութեան՝ տիեզերական ներդաշնակութեան հետ ընդմիշտ հաղորդակցութիւնը, որ, ատոր համար նոյն իսկ, պէտք է ընա խռովէ մեր սիրտը:

Որպէսզի սակայն հնարաւոր ըլլայ մահուան հանգէպ այդ անվեհեր կեցուածքը, անհրաժեշտ է հաւատքին լոյսը. հարկ է կարենալ հաւատալ Աստուծոյ և անմահութեան, կարող ըլլալու համար ըմբռնել կեանքն ու մահը միանգամայն:

Երբ այդ լոյսով պայծառացած է հոգին, գերեմանը անդունդ մը չէ այլևս, այլ դէպի լուսաւոր յաւիտենականութիւնը բացուած անցք մը. դաժնորք ա՛լ կորստեան մնացորդ մըն է միայն որ կը կրէ, այլ անցաւորին մէջէն անանցականը յայտնաբերող պատկեր մը: Ու իր զաւկին անչնացած մարմինին վրայ հակած վշտահար հայրը, իր արցունքներուն ծիածանին մէջէն պիտի տեսնէ նոր արշալույս մը, ու սրտին խորքէն պիտի լսէ ձայն մը. «Մեռած չէ ան»:

Ամէն հողակոյտ, որ սուգի մը տխրութիւնը կը տարածէ իր շուրջը, բեմ մըն է, ուսկից մահը կեանքին դասը կուտայ մարդկութեան:

«ԱՅԵՏԱՐԱՆԻ ԱՅԵԲԵՆ»